

Κολοκοτρώνης και Καποδίστριας. Δύο μορφές που σφράγισαν τον 21΄ και τα όσα ακολούθησαν την Επανάσταση

Αφιέρωμα / 1821-2021: Ανάσταση του Γένους / Μορφές

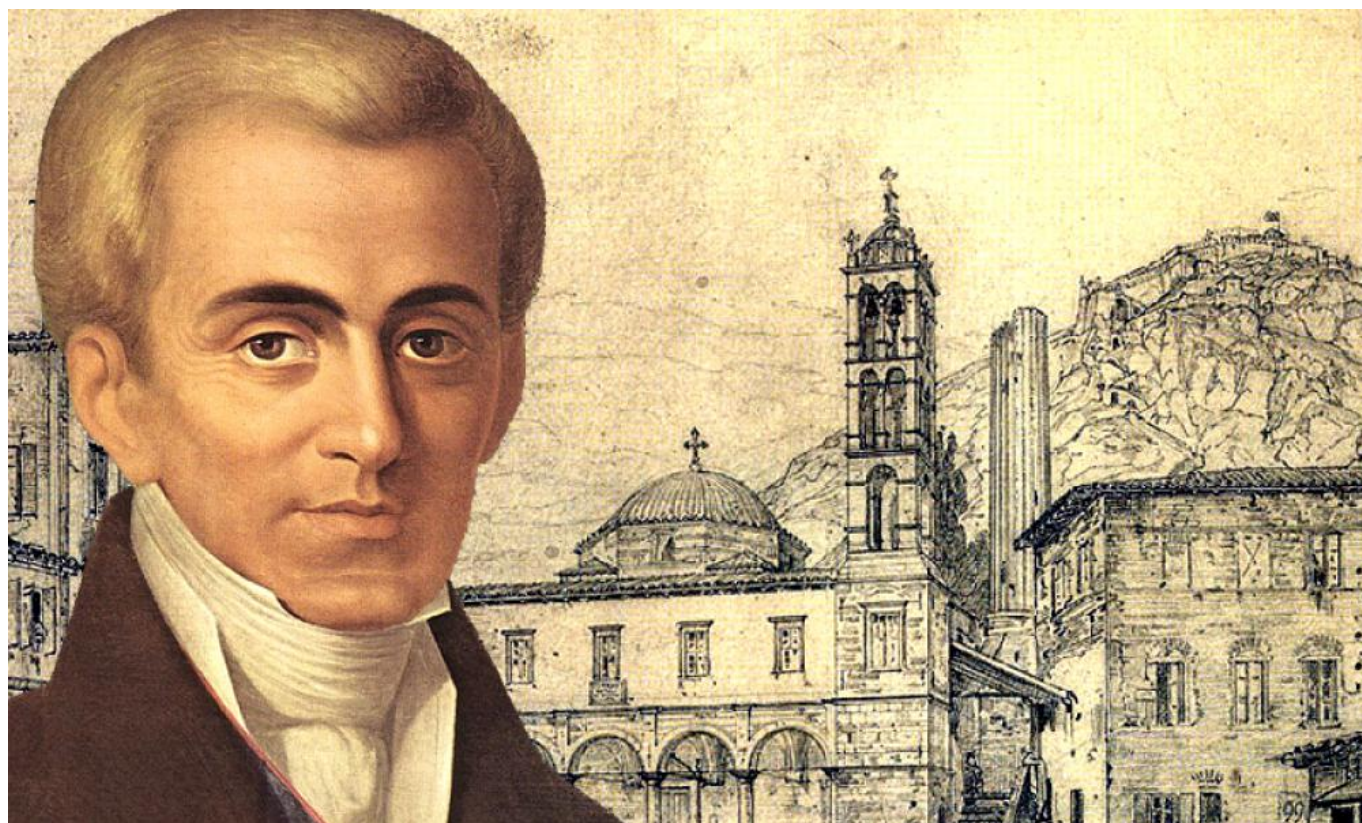
Αρχιμανδρίτης π. Ιάκωβος Κανάκης, Δρ. Θεολογίας

Τα δύο αυτά ονόματα αποτελούν ομολογουμένως το καύχημα των Ελλήνων. Ο Καποδίστριας πολιτικός με άριστη στρατηγική στους χειρισμούς του και ο Κολοκοτρώνης στρατηγός με ζηλευτή πολιτική διάκριση και διορατικότητα. Δύο προσωπικότητες που συνεργάστηκαν μεταξύ τους με αμοιβαίο σεβασμό και τιμή.[1]

Δύο ακούραστοι συνοδοιπόροι με έναν και μοναδικό σκοπό, την ανασύσταση και αναγέννηση της πατρίδος. Ενώ αυτοί που παραμέρισαν το προσωπικό τους συμφέρον για το συμφέρον του γένους, οι συμπατριώτες τους, αντί να τους ανταποδώσουν την δέουσα ευχαριστία και ευγνωμοσύνη, τους έλεγξαν και τους τιμώρησαν. Θέλησαν να δομήσουν το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος με πυλώνες την πίστη στον Θεό και την θυσιαστική προσφορά στα κοινά χωρίς ιδιοτέλειες, και το πλήρωσαν.

Εν συνεχεία θα εξετάσουμε ορισμένες πτυχές της ζωής, του χαρακτήρα τους, της δράσης τους, επισημαίνοντας τα κοινά σημεία ή και τις διαφορές των δύο αυτών μεγάλων ανδρών, λαμβάνοντας χρήσιμες πληροφορίες, πολύτιμα συμπεράσματα, ίσως και αφορμές προβληματισμού για την κατάσταση στις μέρες μας, αφού η ιστορία επαναλαμβάνεται.

Ποια είναι όμως η πρώτη «επικοινωνία» των δύο αυτών ανδρών; Είναι καταγεγραμμένο στην ιστορία ότι ο Κολοκοτρώνης εργάστηκε για να τοποθετηθεί ο Καποδίστριας κυβερνήτης της Ελλάδος.

Πράγματι, ο Γέρος του Μωριά,[2] είναι το πρόσωπο εκείνο που όχι μόνο πίστεψε στην ιδέα ο Καποδίστριας να γίνει ο κυβερνήτης της Ελλάδος, αλλά εργάστηκε σκληρά για τον σκοπό αυτό.

Στα Απομνημονεύματά του φαίνεται απογοητευμένος με όσους εκ των Ελλήνων

θέλησαν να κυβερνήσουν και θεωρούσε τον Καποδίστρια ως την καλύτερη λύση στο ζήτημα της ηγεσίας. Καταγράφουμε την υπόθεση όπως ο ίδιος αναφέρει: « Και εσηκώθηκα και έκραξα τον Μεταξάν, και επήρα και δέκα νομάτους το μεσημέρι, και δεν ήξευρε άλλος κανένας που υπάγω, μόνον τον Νικηταράν έκραξα και του είπα να έχη την έγνοιαν, να μην γίνη κανένα σκάνδαλον, έως όπου να έλθω. Η συνέλευσις της ήρχετο θαύμα, μην ηξεύροντας που υπάγω. Και επήγα εις το ποτάμι του Πόρου, και οι βάρκες του Άμιλτον έκαναν νερό, και εμπήκαμεν εις μίαν βάρκα, και επήγαμεν επάνω στην φρεγάτα. Μας εδέχθηκε ο Άμιλτον και εκάτσαμεν εις ομιλίαν, του λέγω:

-Καπιτάν Άμιλτον, ήλθαμεν να πάρωμεν την συμβουλήν σου ... γνωρίζεις τους Έλληνας από εδώ και τόσους χρόνους. Τους εβάλαμεν όλους να μας κυβερνήσουν, και ποτέ δεν μας εκυβέρνησαν καθώς έπρεπε, και βλέποντες ότι δεν έχομεν άνθρωπον πολιτικόν να μας κυβερνήση, ήλθαμεν να σε πάρωμεν εις γνώμην». [3]

Αφού ο Κολοκοτρώνης τον ρωτά αν εκείνος έχει υπ' όψιν του κάποιον ικανό, από όπου και να είναι, ο διάλογος καταλήγει ως εξής:

«Τάχα δεν μας δίδει η Αγγλία ένα πρόεδρον, ένα βασιλέα; Ο Άμιλτον απαντά «Όχι, ποτέ δεν γίνεται!..

-Δεν μας δίδει η Φράντζα;

-Ομοίως, μας αποκρίθη.

-Η Ρωσσία;

-Όχι!..

-Η Προυσία;

-Όχι!..

-Η Ανάπολι;

-Όχι!..

-Η Ισπανία;

-Όχι, δεν γίνεται!..

Αφού εμελέτησα όλα τα βασίλεια.

-Σαν δεν μας δίδουν τούτες οι αυλές, τι θα γίνωμεν ημείς;

Μας αποκρίθηκε, ότι:

Τηράτε να ευρήτε κανέναν Έλληνα.

Ημείς άλλον Έλληνα αξιώτερον δεν έχομεν, μόνον να εκλέξωμεν τον Καποδίστριαν!..

Εγύρισε και μ' εκύτταξε ακούοντας το όνομα Καποδίστριας και μου είπε: Πάρτε τον Καποδίστρια ...διότι εχαθήκατε!..[4] Στην συνέχεια, ο Κολοκοτρώνης ανέλαβε την όλη διαδικασία για την εκτέλεση της συμφωνίας: «Την αυγήν εσυναχθήκαμεν και υπογράψαμεν διά τον Καποδίστριαν. Άρχισαν και έκαμαν τα γράμματα της προσκλήσεως, τα έστειλα από τρία μέρη, και έτσι ετελείωσε εκείνη η υπόθεσις»[5].

Επίσης, στην έρευνά μας εντοπίσαμε μια επιστολή του Κολοκοτρώνη[6] προς τον Καποδίστρια από την οποία προκύπτουν χρήσιμα συμπεράσματα για το πως ο γενναίος στρατηγός απευθυνόταν στον μετέπειτα κυβερνήτη του τόπου μας.

Από την ανάγνωσή της θα σταθούμε σ' ένα μόνο σημείο που δηλώνει ολοφάνερα τον σεβασμό του στρατηγού προς τον Καποδίστρια. Παραθέτουμε το κείμενο: «*Αι κρίσεις Σας περί των πραγμάτων της Ελλάδος είναι όντως σοφαί και αι συμβουλαί, τας οποίας δίδετε, από ένθερμον εμπνέονται πατριωτισμόν*».[7] Αλλά και ο κυβερνήτης έδειχνε τον σεβασμό και την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπο του Κολοκοτρώνη. Ο κυβερνήτης Καποδίστριας είχε πλήρη εμπιστοσύνη στον Κολοκοτρώνη και γι' αυτό μεταξύ των προσώπων στα οποία ανέθεσε διοικητικές και στρατιωτικές θέσεις, ήταν ο Κολοκοτρώνης ως υπεύθυνος της Πελοποννήσου.[8]

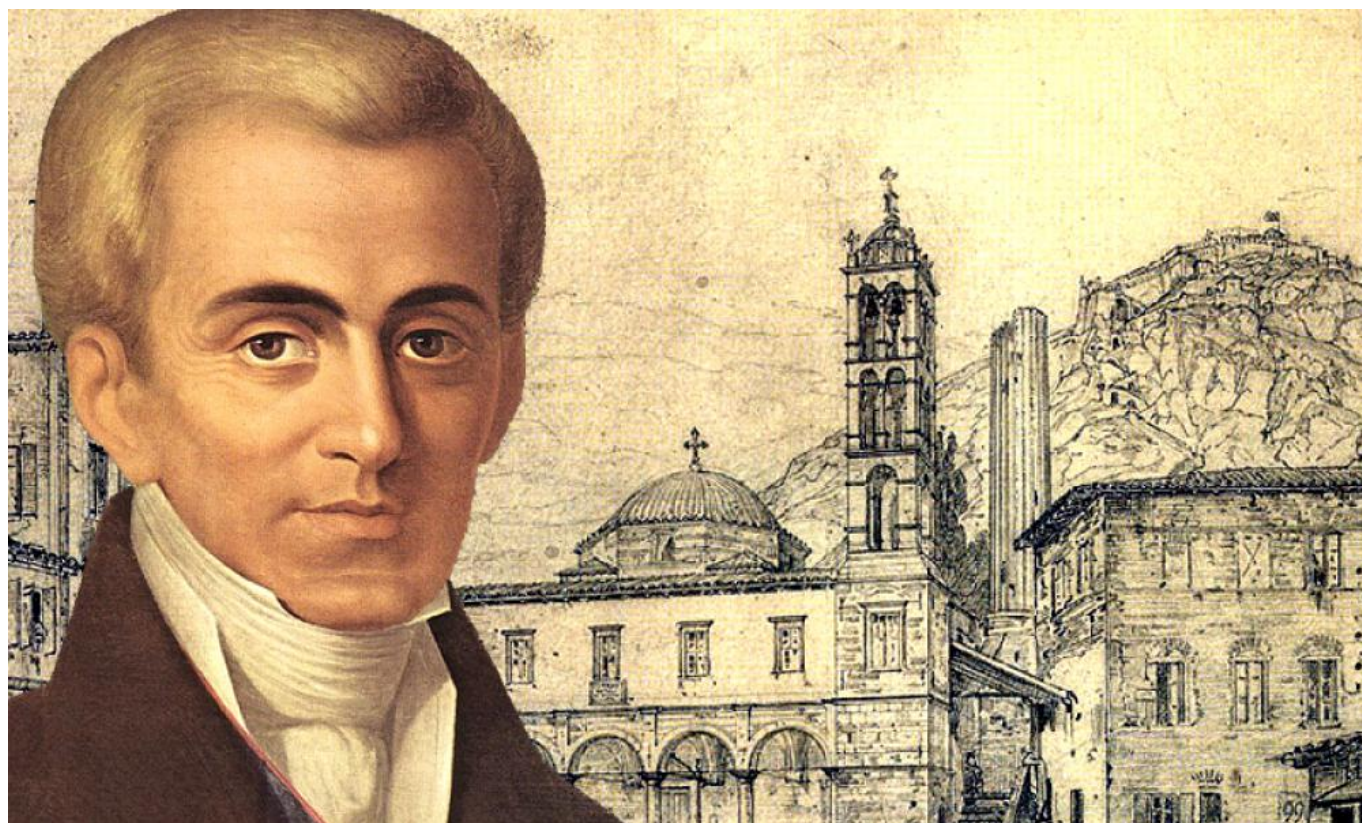
Επίσης, όταν αποφάσισαν αργότερα να δολοφονήσουν τον Καποδίστρια, ήξεραν ότι αυτό είναι αντίθετο με την βούληση του Κολοκοτρώνη, ο οποίος ήταν το «στήριγμα του κυβερνήτη».[9]

Η γνωριμία τους χρονολογείται πιθανότατα από το 1805. Η εκτίμηση του Κολοκοτρώνη στο πρόσωπο του Κυβερνήτου ήταν από την αρχή θετικότερη. Μάλιστα είχε πολλές φορές αναφερθεί δημοσίως με θερμά λόγια στις ικανότητες του Καποδίστρια και θεωρούσε ότι θα μπορέσει να διαδραματίσει έναν σημαντικότατο ρόλο στην ανασύνταξη της πατρίδος. Είχε πεί ο Κολοκοτρώνης για τον κυβερνήτη: «*Τέλεια πληρεξουσιότητα σ' αυτόν γιατί ήταν ο μόνος άνθρωπος ικανός*».[10]

Αμοιβαία ήταν και η γνώμη του Καποδίστρια για τον Κολοκοτρώνη και για τον λόγο αυτό τον στήριξε όποτε ήταν δυνατόν. Ο Κυβερνήτης ήθελε να χρησιμοποιήσει τον στρατηγό σε διάφορες θέσεις του κρατικού μηχανισμού, αλλά αυτό δεν ήταν δυνατόν τουλάχιστον τα πρώτα έτη της απελευθέρωσης.[11]

Αλλά και μετά την δολοφονία του Καποδίστρια, ενώθηκαν όλες οι φωνές, ασφαλώς και του Κολοκοτρώνη, αλλά και των συγγενών των φονιάδων Μαυρομιχαλαίων, λέγοντας: «*Ο δολοφονήσας τον Καποδίστριαν, εδολοφόνησε την Ελλάδα*».[12] Αυτή είναι η γνώμη του Κολοκοτρώνη για τον Καποδίστρια, αλλά σίγουρα ισχύει και το αντίστροφο. Πράγματι, ο Καποδίστριας ομιλώντας στον Παρί ντε Βένσα για τον Γέρο του Μωριά είπε: «*Να ο καινούργιος μας Οδυσσέας*».[13]

Είναι αξιοσημείωτο ότι μετά την δολοφονία του Καποδίστρια, ο λαός προσβλέπει στον Κολοκοτρώνη ως πατέρα και ως πρόσωπο ικανό να αναλάβει τις ευθύνες και να συνεχίσει το έργο του δολοφονηθέντος.[14]

Ένα αίσθημα που συνέιχε τους δύο μεγάλους άνδρες, ήταν η αγωνία τους για την πατρίδα. Όντως, περίπου στα 1828, ο Καποδίστριας, ως επιφανής πολιτικός άνδρας, επισκέπτεται τις ευρωπαϊκές χώρες για να εξασφαλίσει τα καλύτερα για την Ελλάδα. Αυτό γίνεται πασιφανές στην περικοπή της ακόλουθης επιστολής: « Κατέβαλε κόπους, υπομνηματίζων και προτείνων εις τας δυνάμεις και προς τους δυνατούς φίλους γράφων και ομιλών και ενεργών.»[15] Στο τέλος της επιστολής αυτής, αναγνωρίζοντας την βοήθεια του εκ του Εξωτερικού, λέγει ο Κολοκοτρώνης: «Κύριε Κόμη, όστις πονεί μεγάλως διά την πατρίδα, ουδείς αμφιβάλλει ότι πολύ συνηργήσατε και συνεργείτε με τους φίλους Σας εις το να στέλλωνται βοήθειαι· ούτε να παύσετε πρέπει, ουδέ στιγμήν, προσπαθούντες διά την ωφέλειαν και σωτηρίαν, και εν γένει διά το καλόν της πατρίδος και πάντα δυνατόν τρόπον, παρηγορούντες τας ανάγκας της, συμβουλεύοντες ημίν· ο,τι ωφέλιμον και συντείνον εις την σωτηρίαν της, και εστέ βέβαιοι, ότι τ' όνομά Σας θέλει καταλάβει χώρον μεταξύ των μεγάλων ευεργετών της...».[16]

Ως προς την έγνοια του Κολοκοτρώνη για το μέλλον του γένους αναφέρουμε τον σχετικό διάλογο μεταξύ αυτού και του Άρμανσβεργ, Προέδρου της Αντιβασιλείας:

- «Πολλούς εχθρούς έχεις Στρατηγέ.»
- «Ένα γνωρίζω εκλαμπρότατε, τον οποίον μέγανως φοβούμαι.»
- «Τις είναι αυτός ο γνωστός Σοι και τόσον επίφοβος;»
- «Τ' όνομά μου, εκλαμπρότατε».[17]

Γι' αυτόν τον λόγο ο ιστορικός Τάσος Γριτσόπουλος λέγει ότι στο πρόσωπό του «επύκνωσε την πίστη και το όραμά της εθνικής ελευθερίας, διά την οποίαν ηγωνίσθη».[18]

Ένα άλλο κοινό σημείο των δύο μεγάλων ευεργετών του Γένους μας είναι η πίστη στον Θεό. Όταν θέλησε ο Καποδίστριας να μεριμνήσει για βασιλέα της Ελλάδος, τέθηκε το ζήτημα περί του γιού του Βασιλέως της Βαυαρίας Λουδοβίκου, Όθωνα, για τον οποίο ο κυβερνήτης, -εκτός άλλων αιτίων- πρόβαλε το διαφορετικό θρήσκευμα.[19] Επίσης, εάν προσέξει κανείς που έγινε η δολοφονία του Καποδίστρια, θα παρατηρήσει ότι αυτή διαπράχθηκε έξω από τον ναό του αγίου Σπυρίδωνος Ναυπλίου[20], όταν ο κυβερνήτης πήγαινε να λειτουργηθεί: «Όπου το θύμά της επορεύετο πρωί να παρευρεθή εις την θείαν μυσταγωγίαν και προσφέρη την προς αυτόν άδολον λατρείαν του.»[21]

Είναι γεγονός ότι υπάρχουν στιγμές στην ζωή κάθε ανθρώπου κατά τις οποίες ο χριστιανός δεικνύει αν η πίστη του είναι θεωρία ή βίωμα αληθινό. Ας θαυμάσουμε την στάση του Κολοκοτρώνη προς εχθρούς και φίλους. *«Σημειωτέον δε ότι και αφού απεφυλακίσθη και την εμπρέπουσαν αυτώ θέσιν ανέκτησεν ο Κολοκοτρώνης, πάντας τους ειρημένους διώκτας του αμνησικάκως εσυγχώρησε, κατ' ουδενός εμνησικάκησε, και απαρχής δε ουδείς ακακώθη υπ' αυτού ποτέ δι' έχθραν ή εκδίκησιν, όθεν και τότε πάντας, φίλους του και εχθρούς, εξίσου ανεξικάκως προσεδέχετο λέγων, ότι ο Θεός εσυγχώρησε και ηυδόκησε να γίνουν ως εγένοντο τα γεγονότα προς δοκιμασίαν κοινήν, και πιστεύων ότι ουδέν εδύναντο να κάμουν οι άνθρωποι εναντίον της θείας βουλήσεως ή παραχωρήσεως.»*[22]

Ο Γέρος του Μωριά ήταν πιστός χριστιανός και όλα τα εξαρτούσε από την αγάπη του Θεού, αλλά όχι χωρίς την συμμετοχή και την προσπάθεια του ανθρώπου. *«Καταπληκτικός ήτο, όταν διεκήρυσσεν ότι ο Θεός υπέγραψε την ελευθερίαν των Ελλήνων και δεν έπαιρνε πίσω την υπογραφήν του. Τούτο όμως κάθε άλλο παρά εσήμαινεν ότι η ελευθερία θα ήρχετο χωρίς αγώνα ή τους "Ελληνες ουραγούς ξένων δυνάμεων.»*[23]

Ας αναφέρουμε και μια διαφορά των δύο ανδρών η οποία όμως δεν τους διεχώριζε άλλα τους ένωνε με έναν θαυμαστό τρόπο. Ήταν η μόρφωση! Ο μεν Κολοκοτρώνης παρέμεινε «αγράμματος διά βίου, αλλ' όχι αναλφάβητος ή απαίδευτος. Γραφήν και ανάγνωσιν στοιχειώδη έμαθε κοντά εις ένα μοναχόν εις το μοναστήρι των Αγίων Θεοδώρων πλησίον της Βυτίνας, όπου φαίνεται ότι είχε καταφύγει νεαρός ο Θεοδωράκης.»[24] Να τι λέει ο ίδιος: «Το ψαλτήρι, το' κτωήχι, ο μηναίος, άλλαι προφητεΐαι, ήσαν τα βιβλία οπού ανέγνωσα...»[25]. Από την άλλη, ο Καποδίστριας, μετά τα εγκύκλια μαθήματα, σε ηλικία 18 ετών πηγαίνει στην Ιταλία και αρχίζει ανώτερες σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας. Θα τελειώσει στα 1779 με το πτυχίο της ιατρικής, αλλά και με ευρύτατη μόρφωση στον χώρο της φιλοσοφίας και της φιλολογίας.[26] Ενώ όμως ως προς το μορφωτικό επίπεδο η διαφορά είναι τεράστια, η τιμή και ο απόλυτος σεβασμός μεταξύ τους είναι χαρακτηριστικά.

Πέρα όμως από την μόρφωση υπήρξαν πολλά κοινά σημεία στον χαρακτήρα τους. Η αποφασιστικότητα, η μεγάλη θέληση, η τόλμη, και η σύνεση.[27] Ακόμα, η ηγετική τους μορφή και δράση.[28] Αν και οι δύο γνώρισαν μεγάλες απογοητεύσεις από φίλους και εχθρούς τους, δεν σταμάτησαν τις προσπάθειές τους. Ο Κολοκοτρώνης εκφράζει την ιδέα, την πάλη, την θυσία και εκπροσωπεί το ηρωικό πνεύμα των Ελλήνων.[29] Ο ίδιος ήταν «ανθρωπογνώστης», μπορούσε να διακρίνει εύκολα τα πρόσωπα και τις συμπεριφορές τους.[30] Και τον Καποδίστρια χαρακτηρίζει ανιδιοτέλεια, αφού είχε αγκαλιάσει πρώτα όσους από την αρχή αντιτάχθηκαν στο έργο του.[31] Επίσης, η τόλμη του, όπως φαίνεται από την όλη

δράση του τόσο στο εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα, είναι αξιοσημείωτη.[32]

Ομοιότητες των δύο ανδρών μπορεί να διακρίνει κανείς και στην αντιμετώπισή τους εκ μέρους των συμπατριωτών τους, όπως και εκ μέρους της πατρίδος τους.

Κοινή, λοιπόν, υπήρξε η αγνωμοσύνη της πατρίδος προς τις δύο αυτές λαμπρές προσωπικότητες. Ο μεν Καποδίστριας δολοφονήθηκε, όπως αναφέραμε αλλά και ο Κολοκοτρώνης δολοφονείται καθημερινώς. Διασύρεται ως κατηγορούμενος σε δίκη «*δι' εγκλήματα δήθεν κατά των καθεστώτων*».[33] Εντύπωση δε προκαλεί η παρουσία του Εδουάρδου Μάσσων, Άγγλου, ο οποίος έκανε την ανάκριση και την απαγγελία κατηγορίας ως Εισαγγελεύς του φονεύσαντος τον Καποδίστρια Μαυρομιχάλη, αλλά τον συναντούμε και πάλι στην δίκη του Κολοκοτρώνη. Την σημειώνουμε σαν μια ακόμα τυχαία ομοιότητα των δυό.

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι η ευλογημένη Ελληνική γη δεν είχε πάντοτε τους ηγέτες που της άξιζαν, και όταν στο διάβα των καιρών εμφανιζόταν κάποιος, τότε εύρισκε άδοξο τέλος. Μακάρι η ιστορία να μην επαναλαμβάνεται αλλά...

Παραπομπές:

[1] Ο Γέρων Κολοκοτρώνης, Αθήναι 1851, σ. 233.

[2] Τον ονόμαζαν έτσι εξαιτίας των πολλών στρατιωτικών του ιδιοτήτων και άλλων από τον Θεό χαρισμάτων, τα οποία χαρακτήριζαν έναν ώριμο άνδρα.

[3] Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Απομνημονεύματα, Παναρκαδική Ομοσπονδία Ελλάδος, σ. 168.

[4] Θεοδώρου Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Παναρκαδική Ομοσπονδία, Ελλάδος, σσ. 169-170.

[5] Θεοδώρου Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Παναρκαδική Ομοσπονδία Ελλάδος, σ. 170.

[6] Γράφτηκε στις 15 Ιουλίου 1826.

[7] Μιχαήλ Οικονόμου, Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Αθήναι 1976, σ. 642.

[8] Μιχαήλ Οικονόμου, Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Αθήναι

1976, σ. 812.

[9] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 840.

[10] Σφυρόρεα Βασιλείου, στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Εκδοτική Αθηνών, τομ. 4ος, 1991, σ. 425.

[11] Λεωνίδα Κομνηνού, *Λεπτομέρειες της επανάστασεως*, εκδ. ΜΕΞΗ, 1913, σ. 20

[12] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 841.

[13] Νίκου Κωσταρά, «Αναφορά στην κουρσαρική δράση του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη», περιοδικό «Άκοβος» τεύχος 17ο, σσ.61-62.

[14] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 842.

[15] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 808.

[16] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 645.

[17] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 852.

[18] Τάσου Γριτσοπούλου, «Εισαγωγή», στο Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήναι 1981 σ. 2.

[19] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 839.

[20] Αλεξάνδρου Δεσποτοπούλου, στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Εκδοτική Αθηνών, τομ. 4ος, 1991, σ. 265.

[21] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ.840.

[22] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ. 855.

[23] Τάσου Γριτσοπούλου, «Εισαγωγή», στο Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήναι 1981, σ. 3.

[24] Γ.Α .Σταμίρη, «Ο διδάσκαλος του Κολοκοτρώνη ιερομόναχος Νεόφυτος Φωτεινόπουλος εκ Ζυγοβιστίου», «Γορτυνιακά», τ. Α΄(1972), σσ. 91εξ.

[25] Τάσου Γριτσοπούλου, «Εισαγωγή», στο Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήναι 1981, σ. 2.

[26] Στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Εκδοτική Αθηνών, Τομ. 4ος, 1991, σ. 262.

[27] Τάσου Γριτσοπούλου, «Εισαγωγή», στο Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήναι 1981,σ.3.

[28] Κ. Παπαρηγοπούλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. 7ος Έκδοσις 8η, πο Παύλου Καρολίδου, Νίκας Α.Ε., σσ.236-237.

[29] Τάσου Γριτσοπούλου, «Εισαγωγή», στο Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήναι 1981, σ. 57.

[30] Δ. Κουρέτα, «Η ανθρωπογνωσία του Κολοκοτρώνη, «Φιλολογική Πρωτοχρονιά» 1972, σ. 191.

[31] *Ο Γέρων Κολοκοτρώνης*, Αθήναι 1851, σ. 222.

[32] Αλεξάνδρου Δεσποτοπούλου, στο *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Εκδοτική Αθηνών, τομ. 4ος, 1991, σ. 262.

[33] Μιχαήλ Οικονόμου, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, Αθήναι 1976, σ.851.

<https://bit.ly/3IZw07C>